

KUTLU DOĞUM HAFTASI
“HZ. PEYGAMBER
KARDEŞLİK AHLAKI VE
KARDEŞLİK HUKUKU”
SEMPOZYUMU

(21-22 NİSAN 2012)
ANKARA

DİB
YAYINLARI

1. İSLAM KARDEŞLİĞİNİN AHLAKİ TEMELLERİNİN İKİ DİNAMİĞİ: SEVGİ VE SAYGI

Prof. Dr. Ali AKDOĞAN

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Kardeşlik, insan açısından son derece anlamlı ve önemli bir duygu, düşünce ve birliktelik ifade etmektedir. Kardeş olmak aslında bir şeyi paylaşmak ya da bir konuda ortak özelliklere sahip olmak anlamlarına gelmektedir. Kardeşlik, maddi ve manevi açıdan iki şekilde düşünülebilir. Maddi açıdan kardeşlik, biyolojik olarak aynı anne ve babanın evlatları olmak anlamına gelmekteyken; manevi açıdan ise sosyal, kültürel ve dinî anlamlar taşımaktadır. Bu bağlamda İbn Haldun'un asabiyet kavramı konunun daha sağlıklı anlaşılmasına imkân sağlamaktadır. Ona göre asabiyet iki türdür. Birincisi, sıhriyet bağına dayalı biyolojik anlamda kardeşlik, diğeri ise, değerlere dayalı manevi kardeşliktir. Bu noktada her iki özelliğin bulunması kardeşliğin daha sağlam bir temele dayanması anlamına gelmektedir.

İnsân, sosyal bir varlıktır. Hayatı diğer insanlarla bir şekilde beraber yaşamak durumundadır. İnsanı diğer insanlarla bir arada tutan bazı faktörler vardır. Bu faktörler ne derece yakınlık ifade ediyorsa, iki insanın da birbirlerine yakın durmaları o oranda artmaktadır. Zira insan, diğer insanlara yaklaşırken ortak bazı özelliklerin olması bir başka ifadeyle bir insanı diğerine yaklaştıracak çekici bir duygunun bulunması gerekir. Unutulmamalıdır ki insan sadece kan, et ve kemikten ibaret bir varlık değil, aynı zamanda duygu, düşünce ve değerlere sahip bir varlıktır. Hatta insanı anlamlı kılan ve diğer varlıklardan ayıran da onun bu yönüdür. İşte bundan dolayıdır ki kardeşlik bağı, insanları birbirlerine yaklaştıran ve aralarında ayrılmaz bir birliktelik oluşturan sosyal bir bağıdır.

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere kardeşlik, sıhriyet kardeşliği ve manevi kardeşlik bağları şeklinde olabilir. Bu iki unsurun olmadığı durumlarda insanlar arasında çok

yakın ilişkilerin ve kardeşlik bağlarının oluşması kolay gözükmemektedir. Her ne kadar insanlar insan olma ve insani özellikler açısından belli bir yakınlık ve birliktelik duygusu taşıyalar da bu ilişki, sözü edilen derecede bir yakınlık oluşturmamaktadır. Hâlbuki sıhriyet ve değer üzerinde oluşan ve gelişen bir ilişki daha derin anlamlar içermektedir. İnsân, sıhriyet bağına dayalı kardeşini, biyolojik ve genetik özelliklerinden dolayı kendisine yakın görür ve bundan dolayı onu sever ve sayar. Burada iki insanı birbirine yaklaştıran temel duygu, biyolojik ve zihni anlamdaki yakınlık hissidir. Sıhriyet ve manevi kardeşlik duygusu birlikte bulunursa yakınlık bağı daha güçlü hissedilir. Ama ayrı ayrı bulunmaları durumunda manevi kardeşlik bağı çoğu durumlarda daha etkili olmakta ve öne geçmektedir. Bunun sosyal hayatta da yansımaları görülmektedir. Öyle ki aynı anne-babadan dünyaya gelen iki kardeş bazı durumlarda anlaşamamakta ve birbirlerine dargın bir hayat yaşamaktadırlar. Buna karşılık aralarında hiçbir biyolojik bağ olmaksızın iki insan çok iyi anlaşabilmekte ve yakın ilişki ve etkileşim içerisinde dostça bir hayat yaşayabilmektedirler. İşte tam bu noktada değerler üzerine kurulan bir kardeşlikten söz edilebilir. Dolayısıyla bu kardeşliğin oluşabilmesi için de insanı cân-ı gönülden bağlayabilecek temel bir faktörün olması gerekmektedir. Zira bilinmelidir ki insan, inandığı ve gönül verdiği bir değer için fedakârlıkta bulunabilir ve o çerçevede bir ilişki içerisinde olabilir. Burada beliren temel yakınlıktırıcı unsur, insanın değer verdiği bir özelliğin bulunması ve onun insanı etkileyici bir boyuta sahip olmasıdır.

Sosyal hayatta kardeşlik duygusunun güçlü olması, bireysel ve toplumsal hayatı kolaylaştıran ve rahatlatan bir boyuta sahiptir. Zira hayat, insanla yaşanmakta ve insanla anlam kazanmaktadır. Aslında hayatın anlamı insanla gelmektedir. İnsansız hayat, anlamdan yoksun, yalnızlık ve anlamsızlık içermektedir. Ancak bununla beraber, hayat insanla da zorlaşmakta ve daralmaktadır. Yani hayat, insana bağlı bir yaşam olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun için de *insanın iki temel yönü* ya da özelliği kendini göstermektedir. Eğer *insan iyi olursa* bir başka ifadeyle *insan kardeş olursa* hayat açılmakta ve genişlemekte; yok eğer *insan kötü* ve *arkadaş olmazsa* hayat daralmakta ve insana çile olabilmektedir. İşte bunun içindir ki insanın, insan ve arkadaş olma yönünün keşfedilmesi ve ortaya çıkarılması bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Tam da bu noktada insanı insani değerlerle buluşturmak ve onun iyilik anlamındaki özelliklerini güçlendirmek gerekmektedir. Bunu yapacak olan da onun her şeyden önce insani özelliklerle donanımlı hâle getirmektir. Fakat bu insani özelliklerin neler olduğu da ayrı bir sorundur. Bugün insanlık, söz konusu bu özellikler üzerinde ciddi tartışmalar yapmakta hatta bu tartışmalar insanlığın başlangıcından bugüne devam etmektedir. Bu noktada insanların ortaya koyduğu bazı temel referanslar olmakla beraber, hak din olarak ortaya konulan öğretilerin de anlamlı ve kuşatıcı bir muhtevaya sahip olması açık bir şekilde insanlığın önünde durmaktadır. Bugünkü akıl, vicdan, insaf, adalet ve temel

insan hakları bağlamında bakıldığında bu değerlerin kuşatıcı ve rahatlatıcı bir anlam ve muhteva sunduğu görülmektedir.

Dün olduğu gibi bugün de insanlığın ihtiyaç duyduğu en temel ihtiyaçlardan birisi insan olma, insan gibi muamele görme, sevilme, sayılma ve değer verilme durumlarıdır. Yukarıda vurguladığımız üzere, hak olarak sunulan dini öğretiler, tarih boyunca insanların insani özellikler çerçevesinde yaşamaları konusunda ilkeler sunmuşlardır. Sunulan bu ilkelerin en sonuncusu da İslami öğretiler olarak bugün insanlığın önünde açık ve belirgin bir şekilde durmaktadır. Günümüzde dünya insanlığının insan hakları ve hukukun üstünlüğü vb. şekillerde ifade edilen özellikler ve sorunlar karşısında İslami öğretiler dinamik bir insan ve kardeş tasavvuru sunmaktadır. Bu anlamda kardeşlik, insanın tanınması ve ona saygı duyulmasından daha ileri bir öğreti olarak sunulmakta ve temel bir hayat biçimi olarak öğütlenmektedir.

İslam kardeşliği kavramı, basit ve sıradan bir ifade ve anlamı değil, derin ve temel bir bakış açısını ve davranış tarzını ifade etmektedir. Bugün insanlık, kardeşlik bir yana, sıradan bir insan muamelesi görmeyi tartışmakta ve bunu temel bir yaklaşım olarak beklemektedir. Hâlbuki İslam dini, kendisine inananları kardeşler olarak tanımlamakta¹ ve diğer insanlara karşı da hak, hukuk, adalet ve insan muamelesi yapılmasını olmazsa olmaz bir kriter olarak ortaya koymaktadır.² Bu noktada saygı kavramı ön plana çıkmaktadır. Öyle ki insanlar birbirlerini sevmeyebilirler, ancak insan olma açısından birbirlerine saygı duymak durumundadırlar. İşte İslam dininin ortaya koyduğu gerçeklik, insana insan olmasından ve Allah'ın yarattığı varlıklar içerisinde en üstün bir konumda bulunmasından dolayı *saygı* duyulmasını öğütlemektedir. Bunun bir ileri adımı da *sevgi* olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada temel mesele, insan ve onunla kurulan ilişki ve etkileşim üzerinde odaklanmaktadır. Bu anlamda her şeyden önce insan, evrende anlamlı bir yere sahiptir. Hangi dinden, hangi ırktan, hangi coğrafyadan, hangi sosyal ve kültürel algı ve davranış dünyasından olursa olsun o öncelikle bir insandır. Bu nedenle ona, insan muamelesi yapılması bir ahlak sorunudur. Ahlak her ne kadar din, kültür ve diğer faktörlere göre değişebilen bir özellik gösterse de en genel anlamda, insanlığın üzerinde ittifak edebileceği, ortak aklın da yol göstericiliği çerçevesinde bazı temel insani özellikler taşımaktadır. Hiç olmazsa bu bağlamda insana insanca muamele edilmesi bir ahlak sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. İşte tam bu noktada İslam ahlak öğretilerinin, evrensel ahlaki normlar anlamında insan, evren ve Allah arasında temel değerler sunduğu yadsınamaz bir gerçekliktir.

Bugün, aynı anne-babadan olan kardeşlerin bile kimi zaman birbirlerini ihmal ettiği ve ötekileştirdiği bir dünyada İslam kardeşliği, hayatın katlanılabilmesi ve insan-

1 Hucurât, 49/10.

2 Nisâ, 4/58.

ların birbirlerine yakınlaşabilmeleri açısından dinamik bir öğretiyi sunmaktadır. Tarih boyunca insanlığın en genel sorunu, hayatı paylaşmak ve birlikte yaşamak noktasında düğümlemiştir. Bu sorun bugün de açık bir şekilde ortada durmaktadır. Her ne kadar imkânlar geçmişe göre olabildiğince artmış olsa da, insanlar birbirlerine yakınlaşacakları yerde uzaklaşmakta ve aynı mekânlarda ayrı dünyaları yaşamaktadırlar. Bu ayrılık, insanı yalnızlaştırmakta ve hayatı onun için değerden ve anlamdan yoksun kılmaktadır. Bu durum, insan, toplum ve milletlere ya da farklı inançta olan insanlara göre farklı şekillerde olsa bile, dünyanın geldiği noktada ortak insani değerlerin istendik düzeyde olmadığı bir gerçektir. O hâlde farklı inanç ve kültürlerden insanlardan belki istendik düzeyde bir kardeşlik beklenmeyebilir. Ne var ki aynı dine ve kültüre sahip insanlar arasında bu kardeşliğin üst düzeyde olmasa bile, asgari düzeyde olması, arzu edilen bir durumdur. Bu bağlamda İslam kardeşliği, insanlar arasında sevgi, saygı ve dayanışma duyguları veren, derin anlam boyutları içeren, maddi beklentilerin üstünde ve ötesinde bir kıymet ifade etmektedir. Zira bu kardeşlik her şeyden önce Allah inancına dayalı ulvî bir mana ve muhtevaya sahiptir. Bu mana ve muhteva da ahlaki bir temele dayanmakta, bu temel üzerine oluşmakta ve gelişmektedir. Bunu oluşturan en önemli *dinamiklerden ikisi de sevgi ve saygı* olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sevgi, bir insanın duygusal anlamda bir başka varlığa gösterdiği ilgi olarak tanımlanabilir. Sevgi, her şeyden önce insan açısından bir gönül işidir. Bir şeyi sevmek ona ilgi duymak, onu kabullenmek, ona değer vermek ve ona karşı her türlü fedakârlıkta bulunabilmek olarak anlaşılabilir. Sevginin de dereceleri vardır. Bu da az ya da çok olabilir. Ancak bunun da göstergeleri vardır. Öyle ki bir insan, herhangi bir insanı ya da başka bir varlığı sevdiğini duyu, düşünce, tutum ve davranış olarak ortaya koyabilir. Bunun en üst derecesi ya da zirve noktası, insanın sevdiği için canını ortaya koyabilmesidir. Bu, büyük bir fedakârlıktır. Hatta bundan daha ileri bir sevgi göstergesi düşünülemez. Sevgide dikkat çeken bir husus, sevginin karşılıksız olmasıdır. Diğer tutum ve davranışlarda belli bir beklenti olurken; sevgi duygusu, beklentisiz bir ilgi ve yakınlık duygusudur. İnsân, bir şeyi sevdiği zaman ona ilgi duyar, ona yaklaşmak ve onunla beraber olmak ister. Bu, manevi anlamda kalbi bir durumdur. Hatta bu, gündelik dilde *insan sevdi mi kalpten sevmeli* sözleriyle ifade edilmektedir. Bu ifadede de vurgulandığı üzere sevgi, kalbî bir ilgi, alaka, yakınlık duyma ve onun için fedakârlıkta bulunabilme iradesi olarak düşünülebilir.³

Sevgi, söz, tutum ve davranışlarla açığa çıkan bir duygu hâlidir. Bu duygu, zihinsel, ruhsal ve kalbî bir anlam ve boyut taşımaktadır. Bir insanın diğer varlığa karşı sevgisi içten gelen bir duygu ile açığa çıkmakta ve ona karşı ilgi ve alakasını göstermektedir.

3 Bkz: Ali Akdoğan, *Kur'an ve Sünnet'ten Örneklerle Sosyal Ahlak Sosyal İlişkiler ve Ahlaki Değerler*, Pınar Yay, İstanbul 2011, s. 288-289.

Zaten bir söz ya da davranışın ifade ettiği anlam, karşı tarafı ya yakınlaştırmakta ya da ötekileştirip uzaklaştırmaktadır. Dolayısıyla sevgi anlamındaki bir davranış karşı taraf üzerinde olumlu bir etki yaparak onun açılmasına ve yakınlaşmasına imkân sağlamaktadır. Zaten bir söz ya da davranışın anlamı, dikkatlice bakıldığında daha doğru anlaşıl-maya çalışıldığında yüzeysel ya da kalbî bir anlam taşıyıp-taşımadığını göstermektedir. Sevgi, içten ve samimi bir ifade ya da davranış olarak kendini gösterirken, sevgisiz bir söz ya da davranış aynı etkiyi meydana getirmemektedir.

Sevginin söz ya da davranış anlamında kendine özgü bir dili vardır. Bu, *sevgi dili* olarak tanımlanabilir. Sevgi dili, sıcak, yakınlaştırıcı ve karşı taraf üzerinde olumlu etki uyandırıcı bir özellik göstermektedir. Sevgi dilinde, *onay sözleri, nitelikli beraberlik, armağan alma, hizmet davranışları, fiziksel temas* vb. tutum ve davranışlar önemlidir.⁴ Sevgi, bir anlamda fedakârlıkta bulunma, ona değer verme, onu kendinden önce görme, öne geçirme, onun varlığına değer verme olarak hayata yansır. Bu süreçte iki insan birbirine yaklaşma ve yakınlaşma eğilimi gösterir.

Sosyal hayatta, insanlar arası ilişkilerde sevgi kadar, iki insanı birbirine yaklaştıracak başka bir faktör bulunmamaktadır. Her ne kadar maddi birtakım unsurlar iki insanın birbirlerine yakınlaşmalarına imkân verse de bu yakınlaşma ya da ilgi, aracı vasıtasıyla gerçekleşmekte ya da maddi bir boyut üzerinden hayata yansımaktadır. Hâlbuki sevgide böyle bir unsur bulunmamaktadır. Zira maddi sebeplerle birbirlerini seven insanlar, söz konusu unsurlar aradan çıkınca uzaklaşma sürecine girmektedirler. Hatta kimi zaman ciddi sorunların yaşandığı da görülmektedir. Hâlbuki belli bir değer ve ahlak üzerine temellenen sevgi, iki insan arasında sarsılmaz ve ayrılmaz bir bağ oluşmasına vesile olmakta ve onları âdeta bir ve bütünlük gibi bir duygu, düşünce ve davranış birlikteliğine yöneltmektedir. İşte bu, sevginin zirve yapması ve iki farklı insanı aynı kalbî ve manevi atmosferde birleştirmesi durumudur.

Sevgi, sosyal ilişkilerde yakınlaştırıcı, geliştirici ve zenginleştirici bir imkân sağlamaktadır. Sevginin açamayacağı bir kapı, çözemeyeceği bir sorun ve üstesinden gelemeyeceği insani bir durum gözükmemektedir. Sevgi, iki insan arasında sınırların kalkması, *ben duygusunun yerini biz duygusuna* bırakması ve kardeşlik duygularının canlanması anlamına gelmektedir. Böyle bir süreç de insanları birbirlerine yaklaştırır ve aralarında samimi ilişkilerin oluşmasını sağlar. Uzun süre ve kalıcı birlikteliklerin oluşmasında sevgi bağları önem taşımaktadır. Hatta bazı sosyal ilişkilerde insanlar diğer insanlar için *katlanıyorum, katlanmak zorundayım* gibi ifadeler kullanmaktadırlar. Tüm bunlar bu birlikteliklerin zoraki olduğunu, sevgiye dayalı yürümediğini göstermektedir. Hâlbuki sevgi temelli ilişkilerde *katlanmak yerine, muhabbet, zorunluluk yerine gönüllülük* esastır. Çünkü

4 Bkz: Garp Chapman, *Sevgi Dili*, çev: Betül Çelik, Sistem Yay., 4. Basım, İstanbul 1997.

sevgi, iki taraf arasında yakınlaştırıcı ve birleştirici bir köprü vazifesi görmektedir. Sosyal iletişimin olduğu ve köprünün kurulduğu ortamlarda da sevgi ön plana çıkmaktadır.⁵

Sevgi kavramına İslam kardeşliği açısından bakıldığında, her şeyden önce Allah, insanı sevdiğini ve ona değer verdiğini, onu yaratması ve muhatap almasıyla göstermiştir. Bu noktada insan, sevilen, değer verilen ve evrenin en saygıdeğer varlığı olarak hayatta bulunmaktadır. O hâlde sevginin bir göstergesi olarak evrene gönderilen insan, Allah-insan ilişkisinde sevgi açısından nasıl bir tutum takınmak durumundadır? İşte diğer alanlarda olduğu gibi bu noktada da Yüce Yaratıcı insanı yalnız bırakmamakta ve ona yol göstermektedir. Aslında insan, muhatap alınmakla sevildiğini de idrak edebilir. Allah'ın insanı muhatap alması ve onunla vahiy eksenli konuşması, ona verdiği değer ve anlamın bir göstergesidir. İşte sevgiye mazhar olan insanın da buna karşılık vermesi ve sevgisini ortaya koyması insan olmasının bir gereğidir. Bu noktada Allah, "*Rabbinin adını an ve her şeyden kalbini boşaltarak bütün gönlünle O'na yönel*"⁶ buyurmaktadır. Bu bağlamda pek çok ayet bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir: "*İnananları ve yararlı iş işleyenleri Rahman sevgili kılacaktır*"; "*(Ey Muhammed) De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah bağışlayan, esirgeyendir*"⁷; "*İnananlardan kimi, Allah'tan başka eşler tutar, Allah'ı sever gibi onları severler. İnananlar ise en çok Allah'ı severler...*"⁸ Ayetlerin de ortaya koyduğu üzere, iman etmek ve Allah'ı yegane yaratıcı ve kudret olarak kabul etmek, müminin inancının temelidir. Dolayısıyla bu inanç, aslında Müslümanın hayata bakışının da temelini oluşturmaktadır. Zaten onu diğer insanlardan ayıran temel fark, imanı ve bu imana göre hayatını inşa etmesidir. Bakıldığında Allah ile insan arasında ontolojik bir ilişki vardır. Bu ilişki Allah açısından, ona değer vermesi ve dünyaya göndermesi şeklinde olurken; insan açısından ise O'na inanması ve ibadet etmesi şeklinde hayata yansımak durumundadır. Bu ilişki, doğal sürecinde olması gereken bir boyut olarak yansımaktadır. Ne var ki hayatın akışında inananların da olduğu görülmektedir. Bizim burada asıl üzerinde durduğumuz, inanan insanın Allah'ı her şeyden çok sevmesi ve ona göre insanlar ve evrendeki varlıklarla ilişkilerini sürdürmesidir. Bu düşünce, insan açısından temel bir duruş, bakış ve hareket tarzı olarak insanın hayatını da belirlemektedir. Buradan bakıldığında insan, yaratılmış olan her varlığı yaratanından ötürü sevmeye; iman edenleri ise kendisine dost edinmeye çalışır. Zaten İslam kardeşliğinin dayandığı temel referans da bunu gerektirmektedir.¹⁰

5 Akdoğan, *a.g.e.*, s. 289.

6 Müzzemmil, 73/8.

7 Meryem, 19/96.

8 Âl-i İmrân, 3/31.

9 Bakara, 2/165.

10 Enfâl, 8/72.

Hız. Peygamber (s.a.s.) de sevginin Allah için olmasını farklı ifadeleriyle dile getirmişlerdir. Bu bağlamda bazı hadisler şöyledir: "Allah'ım sana duyduğum sevgiyi, kendi canımdan, aile bireylerimden ve serin sudan daha sevimli yap"¹¹; "Amellerin üstünü Allah için sevmektir"¹²; "Kendisinde (şu) üç (haslet) bulunan kimse imanın tadını bulmuştur: Sevdiği kimseyi sadece Allah için seven kimse, Allah ve Resûlü kendisine her şeyden daha sevimli olan kimse, Allah kendisini küfürden kurtardıktan sonra ateşe atılmak kendisine küfre düşmekten daha sevimli olan kimse."¹³ Hız. Peygamber'in bu ifadeleri sevginin hangi temele dayanması gerektiğini ifade etmektedir. Sevgi, insani bir durumdur. İnsanın bir insanı sevmesi de bir sebebe dayanmaktadır. Bu dayanak, varlık sebebi olan ve insanı aşan ve kuşatan bir varlığa bağlı olduğunda sevgi hem süreklilik kazanır hem de derin bir anlam taşımış olur. Ancak bunun hayata yansıyabilmesi, *Allah için olmasına* bağlıdır. Bir şeyin *Allah için olması*, ayrı ve farklı bir anlama sahiptir.

Hangi alanda olursa olsun iki insan arasındaki ilişki, inanç temelli bir anlama dayanıyorsa, her ne kadar bazı eksiklikler olsa da son tahlilde iyi niyet, samimiyet, hoşgörü ve ötekini düşünme ahlaki bir değer olarak varlığını hissettirmektedir. İki insanın birbirini Allah için sevmesi, dinî anlamda karşılıksız da bırakılmamaktadır. Bu karşılık, insandan ya da dünyevi herhangi bir alandan beklenmemektedir. Bu tamamen Allah'ın insana bir ihsanı olarak düşünölmelidir. Zaten Allah için sevenler ve bu doğrultuda tutum ve davranışlarda bulunanlar bunun bilinci ve şuuru içerisindeyler. Bu konuda bir kutsî hadiste şöyle buyurulmaktadır: "Benim için birbirini sevenlere, benim için bir araya gelenlere muhabbetim vâcip olmuştur."¹⁴ Başka bir hadiste de, Allah'ın mahşer gününde hiçbir yardımın olmadığı zamanda kendi yardımıyla mükâfatlandıracağı yedi sınıftan birisi, Allah için birbirini seven ve bu sevgiyle bir araya gelen ve bu sevgiyle ayrılanlar olarak ifade edilmektedir.¹⁵ İslam kardeşliği açısından başka hiçbir öğreti olmasa bile Hız. Peygamber'in bu ifadeleri Müslümanlar arasında sevginin oluşması ve bu sevgi doğrultusunda tutum ve davranışların gelişmesi açısından manidardır. Ancak neden İslam tarihi boyunca bu doğrultuda yeterli kardeşlik ilişkilerinin kurulamadığı sorgulanabilir. Hemen belirtilmelidir ki acaba bu öğretiler ne oranda içselleştirilerek hayata yansımaktadır? Söz konusu öğretilerin içselleştirilerek özümseindiği dönemlerde İslam kardeşliğinin zirve yaptığı da tarihi bir gerçektir. Bunun en somut örneği de Hız. Peygamber dönemi olarak ortadadır.

11 Tirmizî, Deavât, 72.

12 Nesâî, Sünnet, 2.

13 Müslim, İmân, 68, I, 66; Buhârî, İmân, 9.

14 Muvatta, Şi'r, 12; Müsned, IV, 386; V, 229, 233.

15 Buhârî, Ezân, 36; Müslim, Zekât, 91, Tirmizî, Zühd, 53.

İslam kardeşliği bağlamında Hz. Peygamber'in başka ifadeleri de bulunmaktadır. Bunlardan bazıları da şöyledir: "Sizden biriniz kendisi için sevip istediğini kardeşi için de istemedikçe iman etmiş sayılmaz"¹⁶; "İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş sayılmazsınız."¹⁷ Hadislerde görüldüğü üzere iman etmiş olma, Müslümanların birbirlerini sevme şartına bağlanmıştır. Düşünüldüğünde, dinin en temel şartı, bir başka şarta bağlı kılınmıştır. Buradan anlıyoruz ki Müslümanlar arasında sevgi ve kardeşini kendisi gibi görme imanla eşdeğer bir anlama ve öneme sahiptir. Sosyal hayat açısından son derece manidar olan bu tutum, insanlar arasında kaynaşmanın ve kardeşliğin tesisi açısından sağlam bir bağ oluşturmaktadır. Gerçekten de bir insanın aralarında herhangi bir kan bağı ve akrabalık ilişkisi ya da buna benzer bir yakınlık olmaksızın diğer insanı kendisi gibi görmesi ve kendisi için istediği şeyleri onun için de istemesi, olsa olsa iman çerçevesinde gerçekleşebilir. Yoksa başka bir neden insanın diğer insanları bu şekilde görmesine ve düşünmesine bu derece imkân sağlayamaz.¹⁸

İslam kardeşliği, sıradan ve yüzeysel bir kardeşlik olmaktan ziyade *iman kardeşliği* olarak algılanmakta ve onun üzerine inşa edilmektedir. Aksi takdirde bu kardeşliğin, diğer kardeşliklerden bir farkı olmamakta ve en ufak bir esintide yıkılmaya yüz tutmaktadır. Ancak Allah'a iman üzerine kurulan böyle bir kardeşlik, *Allah için sevme ve Allah için yerme*¹⁹ duygu ve düşüncesi üzerine devam edeceğinden, sağlam ve sarsılmaz bir temele dayanmaktadır. Bu, çok kolay ve basit düzeyde hayata yansiyabilecek bir kardeşlik ve dostluk değildir. İlişkilerin beklentiler üzerine kurulduğu ve maddi menfaatlerin gündemde olduğu bir dünyada her ne kadar kolay olmasa da bunu gerçekleştirebilmek imkânsız değildir. Ancak bunun örnekleri Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleriyle hayata yansımış ve Müslümanlar açısından da bir örneklik oluşturmuştur. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye göç ettiği sırada muhacir ile ensar arasında tesis ettiği kardeşlik akti (muâhât), bunun en güzel örneği olarak önümüzde durmaktadır. Bu kardeşlik, dünyevi birtakım beklentilerin üzerinde sırf Allah rızası için yapılan bir kardeşlik olarak gerçekleşmiştir. Ensar olarak nitelendirilen Medineli Müslümanların Mekke'den inançları uğruna hicret ederek Medine'ye gelmeleri ve ensarın onlara yaptığı bu yardım, ayetle de teyit edilmiş ve onlar övülmüşlerdir. Ayet şu mealdedir: "*Ve onlardan önce o yurda (Medine'ye) yerleşen, imana sarılanlar (yani daha önce Medine'yi yurt edinen ensar veya ilk önce hicret edip Medine'ye yerleşen Müslümanlar), kendilerine göç edenleri severler ve onlara verilen (ganimet)lerden ötürü göğüslerinde bir ihtiyaç (eğilimi) duymazlar.*

16 Müsned, I, 89; Buhârî, İmân, 7; Müslim, İmân, 71,72.

17 Müslim, İmân, 94; Ebû Dâvûd, Edeb, 13.

18 Bkz: Süleyman Uludağ, Muhabbet, DİA, cilt, 30, s. 386-388.

19 Buhârî, İmân, 1.

Kendilerinin ihtiyaçları olsa dahi, (göç eden yoksul kardeşlerini) öz canlarına tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar umduklarına erenlerdir."²⁰ Bu ayetin nüzul sebebi ile ilgili bazı olaylar rivayet edilmektedir. Bunlardan birisi şöyledir: "Resûlullah'a bir adam geldi. Ya Resûlallah, zaruret beni musab kıldı. Yani açlıktan dermansız kaldım, dedi. Resûlullah (s.a.s.) ailesine haber gönderdi, onların yanlarında hiçbir şey bulunmadı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.), "Bu adamı bu gece misafir edecek birisi yok mu ki Allah ona rahmet buyursun", dedi. Derhal ensardan bir zat ki rivayetin birinde Ebû Talha denilmiştir, kalktı 'Ya Resûlallah' diye cevap verdi, hemen o adamı alıp evine götürdü, zevcesine de Resûlullah'ın misafirine de ikram et diye tenbih etti, kadın 'vallahi benim nezdimde sabiyenin azığından başka bir şey yok' dedi. Ebû Talha, o hâlde dedi 'kız çocuğu akşam yemeği istediği vakit onu uyut, kandili de söndürüver, Resûlullah'ın misafiri için biz bu geceyi aç geçitiriverelim, dedi ve öyle yaptı. Sonra o misafir sabahleyin Resûlullah'a vardı, bu gece Allah fûlan ve fûlandan acıib hoşnut oldu, dedi. Allah Teala da haklarında bunu indirdi."²¹ Yine bu bağlamda bu ayetin nüzul sebebi olarak rivayet edilen bir başka olay şöyledir: "Resûlullah'ın ashabından bir zata bir koyun başı hediye edildi, o da, 'kardeşim fûlan ve ailesi buna bizden daha muhtaçtır' dedi, ona gönderdi, o diğer birine, o da diğer birine bu suretle tam yedi ev dolaştı nihayet yine evvelkine döndü geldi, bunun üzerine bu ayet nazil olmuştur. Bunlar yalnız sebebi nüzul hakkındaki rivayetlerdir."²² Yine bu bağlamda şu örnek de kayda değer niteliktedir. "Yermük vak'asında şehidler içinde son nefesine gelmiş yaralıların kendilerine verilen bir yudum suyu bile yanında inliyen arkadaşından, arkadaşına nasıl îsâr²³ edip dolaştırdığı tarihi bir vakiadır."²⁴ İslam tarihinde İslam kardeşliği bağlamında bu ve bunlara benzer pek çok olaylar yaşanmıştır. Hatta yukarıda yaşanan bazı olaylar üzerine ayet nazil olduğunu görüyoruz. Bu, o derece anlamlı ve fedakarca bir örnekliktir ki Allah bile bundan razı olmuş ve söz konusu olayları vahiyle Müslümanlara bir örneklik olarak sunmuştur. İşte Müslümanların bu ve buna benzer olaylardan örnek almaları ve hayatlarını bu düşünce üzerine şekillendirmeye çalışmaları hem insani hem de dinî bir davranış olarak görülmektedir.

Yaşadığımız dünyada insanların her geçen gün dünyevileşme anlamında daha cimri ve eli sıkı oldukları görülen bir gerçekliktir. Bu sorun dünyanın genel bir durumudur. Bu anlamda hiç olmazsa Müslümanların hem kendi aralarında hem de diğer dünya insanlığına karşı İslami öğretiler çerçevesinde kardeşlik örnekleri sunmaları hem insani

20 Haşr, 59/9.

21 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, cilt 7, s. 4843-4844.

22 Yazır, *a.g.e.*, s. 4844.

23 İsâr: Kendisi muhtaç bile olsa elindeki başkalarına vermeyi tercih etmek.

24 Yazır, *a.g.e.*, s. 4844.

hem de dinî bir sorumluluktur. Buna *iki açıdan ihtiyaç vardır. Birincisi*, Müslümanlar birbirlerini düşünmek durumundadırlar. Zira iman kardeşliği hemen her alanda kardeşini düşünme temeli üzerine kuruludur. Bu gerçeklik bir hadiste, “*Müslüman Müslümanın kardeşidir; ona zulmetmez, onu başına gelen musibette terk etmez, onu zalimin zulmünde bırakmaz. Müslüman, din kardeşine yardım ettikçe, Allah da ona yardım eder. Kim, Müslümanın dünya ile ilgili bir sıkıntısını giderirse, Allah da onun kıyametteki bir sıkıntısını giderir. Kim Müslümanın ayıbını örterse, Allah da ahirette onun ayıbını örter.*”²⁵ Hadiste de açıkça vurgulandığı üzere, her şeyden önce Müslüman kardeşimizi düşünmek durumundayız. Bu aynı değerlere bağlı olmanın insan üzerinde meydana getirdiği duygu ve inanç birlikteliğidir. Kabul edilmelidir ki aynı zihni ve ruhi değerlere sahip insanlar arasında belli bir yakınlık oluşur. Bu anlamda dinî değerler de kendisine bağlı olanlar arasında belli bir sevgi ve yakınlık tesis eder. Bu yakınlık ve sevgi hissi de ona karşı daha duyarlı olmayı beraberinde getirir.

Diğeri ise, Müslüman, Müslüman olmayan diğer insanlara (yani hangi dinden, kültürden, ırktan, bölgeden olursa olsun, onlara) karşı da belli bir sorumluluk hissi taşımak durumundadır. Bu duygu ve düşünce hem insani hem de İslami anlamda bir sorumluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Belki bu noktada saygı kavramı düşünülebilir. Zira insan, kendi değerlerine bağlı olanları daha çok sevebilir. Ancak unutulmamalıdır ki diğer insanlara karşı da insan olma anlamında saygı duyulması, onların hak ve hukuklarına gerekli itinanın gösterilmesi her şeyden önce insan olmanın bir gereğidir.

Sevgi kavramıyla bağlantılı kullanılan saygı kavramı, lugatte, “insanların birbirlerine karşı duydukları çekinme ile karışık sevgi ve değer duygusu, hürmet, ihtiram”²⁶ olarak ifade edilmektedir. Yine bir başka tanımla, saygı, “öyle bir yükümdür ki biz istememek bile, onu yerine getirmekten kaçınamayız, yapabileceğimiz tek iş bu saygıyı daha çok açığa vurmaksa da onu içimizde duymaktan kendimizi alamayız.”²⁷ Saygı, insanın karşı tarafa gösterdiği ilgi, hürmet ve ihtiram olarak açığa çıkmaktadır. Ancak bunun duygusal boyutu insanın kendi iç dünyasıyla alakalı bir durumdur. Bu anlamda saygı, *bireysel ve toplumsal* olmak üzere iki boyutlu bir süreç olarak düşünülebilir.

Bireysel anlamda saygı, insanın duygusal ve zihinsel olarak, Yaratıcısına, kendisine, diğer insanlara ve evrende bulunan bütün varlıklara karşı kabul edici bir tutumda bulunmasıdır. Bu kabul her şeyden önce insanın kendi duygu ve düşünce dünyasında yer bulmalı ve içten gelen bir duyguyla kabul edilmelidir. Bu aynı zamanda insanın kendisine verdiği değeri de göstermektedir. Zira insan kendi varlığını kabul eder ve kendisine saygı duyarsa, o zaman evrende bulunan diğer varlıklara da saygılı olabilir.

25 Buhârî, Mezâlim, 3; Müslim, Birr, 32.

26 Bkz: *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1982, s. 692.

27 Immanuel Kant, *Pratik Usun Eleştirisi*, çev., İ. Z. Eyuboğlu, Say Yay, 4. Basım, İstanbul 1997, s. 126.

Tabii bundan daha öncelikli olarak insanın Yaratıcısına karşı saygılı olması gerekir. Zaten Yaratıcısına karşı saygılı oldu mu, diğerlerine karşı saygı kendiliğinden oluşmakta ve gelişmektedir. İşte bu düşünceden sonra saygının yansımaları görülmektedir ki o da saygının ikinci boyutu olarak tanımladığımız toplumsal yönüdür.

Saygının toplumsal yansıması, sosyal hayatta görülmektedir. İnsân, nasıl kendisine karşı ilgili ve duyarlı ise benzer şekilde diğer insanlara karşı da belli bir ilgi ve alaka duymak durumundadır. Bu ilgi ve alaka belki kendisine karşı takındığı duygu, düşünce ve tutum düzeyinde olmayabilir. Ancak diğer insan ve varlıklara karşı belli düzeyde saygılı olmak, onların varlığını kabul etmek gerekir. Bu kabul, hayatın düzeni ve devamlılığı açısından son derece önemli olan bir kabullenıştır. Zira sosyal hayat belli bir düzen çerçevesinde devam etmektedir. Bu düzenin devamlılığı açısından insanın buna bağlı kalması hayatın devamlılığı açısından zorunlu olan bir durumdur. İnsân, diğer insanları ya da bazı varlıkları sevmeyebilir. Bu kişisel bir tercihtir. Ancak onların varlığına saygı duymak zorundadır. Çünkü onların varoluşlarının temel sebebi kendisi değildir. Bu bağlamda nasıl ki insan, bu evrene gönderilmişse aynı şekilde diğer insanlar da aynı şekilde bu evrene gönderilmişlerdir. Bu noktada insan, diğerleriyle aynı haklara sahip bir konumdadır. O nedenle onlara karşı yakın ilgi ve alaka duymasa bile onlarla belli kurallar çerçevesinde yaşamak durumundadır.

Saygılı olmak, saygı duymak ve saygı duyulmak, insan ve toplum açısından bir arada yaşamının bir gereğidir. İnsan her şeyden önce kendi varlığına saygılı olunmasını ister. Bu da insanın en doğal hakkıdır. Hatta insan olmanın da bir gereğidir. Zira insan olma anlamında hiç kimsenin bir diğerine üstünlüğü bulunmamaktadır. Dolayısıyla hangi konumda bulunursa bulunsun insanlar, insan olarak kabul görmek isterler. İnsana değer verildiğinde ve bu değer de samimi ve doğal bir şekilde ortaya konulduğunda insan, değer verenlere karşı daha saygılı olma duygusu yaşamaktadır. Zaten toplumda *her şey karşılıklıdır* diye ifade edilen düşünce de bunu tanımlamaktadır. Hatta daha avamca bir ifadeyle *kör Allah'a nasıl bakarsa Allah da ona öyle bakar* diye bir düşünce vardır ki bütün bunlar saygı kavramı çerçevesinde düşünülebilir.

İnsân, aslında Yaratılış itibariyle saygı duyulmaya layık bir varlıktır. Allah, insanı en mükemmel şekilde yaratmış ve evrenin en şerefli varlığı kılmıştır. O nedenle insana saygı duymak ve ona saygılı olmak bir anlamda onu yaratana saygılı olmak anlamına gelmektedir. İnsan da her şeyden önce kendisini yoktan var eden Yaratıcıya saygılı olmak durumundadır. Dolayısıyla insan, öncelikle ve her şeyden önce Yüce Allah'a saygılı olmak ve O'nun emir ve yasaklarına bağlı kalmakla mükelleftir. Bu gerçeklik Kur'an-ı Kerim'de açık bir şekilde ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda bazı ayetler şöyledir: *"Eğer onlar iman edip Allah'ın emirlerine karşı gelmekten sakınmış olsalardı, Allah katında*

kazanacakları sevap kendileri için daha hayırlı olacaktı. Keşke bilselerdi!²⁸; “Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa, öylece sakının ve siz ancak Müslümanlar olarak ölün.”²⁹; “Ey iman edenler! Allah’ın ve Peygamberinin önüne geçmeyin. Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”³⁰ Ayetlerde de ifade edildiği üzere insan, öncelikle Allah’a ve Resûlü’ne saygılı ve bağlı olmaya çalışmalıdır. Bu saygı da iman ve ibadetlerle gösterilmektedir. İman, içten gelen bir inanmadır, ibadetler de imanın yansıması ve bağlılık olarak görülebilir. Allah’a ve Resûlü’ne inanan ve bu imanının gereklerine göre yaşamaya çalışan bir insan, diğer varlıklara karşı da saygılı olmayı her şeyden önce imanının bir gereği olarak görmektedir.

Dini tecrübenin ifade şekilleri olarak ortaya konulan, inanç, ibadet ve ahlak boyutları kendi içerisinde saygı kavramını da barındırmaktadır. İnançla başlayan bu süreç insanlar arası ilişkilerde de kendisini göstermektedir. Zira inançlı bir insan kutsal değerlere saygılı olduğu gibi diğer insanlara karşı da saygılı olmayı bir sorumluluk olarak görmektedir. Zaten inancın insana böyle bir sorumluluk verdiği de bilinmektedir. Bu anlamda aşağıdaki ayet önemli bir açılım ve bakış açısı vermektedir: “Ey insanlar! Şüphe yok ki biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O’na karşı gelmekten en çok sakınmanızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır.”³¹ Bugün dünyaya bakıldığında gerçekten erkek ve kadın olarak iki cins ve farklı boy ve kabilelerden oluşan bir insanlık ailesi bulunmaktadır. Bu insanlığın değişmez kaderidir. O nedenle insanlar arası ilişkilerin en genel karakteristiği bu çerçevede sürmektedir. Bu yapıyı zorlamak ve buna bağlı kalmamak evrende düzensizliğe ve kaoslara meydan vermektedir. O nedenle doğal yapıya bağlı kalmak ve insanlar arasındaki bu farklılıklara saygılı olmak, aynı zamanda insanlığın huzuru anlamına gelmektedir. Dolayısıyla insan haklarına, hukukun üstünlüğüne ve insanların doğuştan sahip oldukları ve Yaratıcının kendilerine vermiş olduğu en doğal haklara saygılı olmak aynı zamanda Hak ve hukuka da bağlı olmanın bir göstergesidir. Ancak sözü edilen bu değerlere bağlı kalmak her zaman hayata yansımamıştır. Zaten sorun da buna bağlı kalmama noktasında yaşanmaktadır.³²

İslam ahlak öğretilerinin ikinci temel kaynağı olan Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrirlerine bakıldığında, Allah’a, Resûlü’ne, müminlere, diğer insanlara ve yaratılmışlara saygılı olmak, insan ve mümin olmanın bir gereği olarak ortaya konulmuş, buna bağlı olanlar övülürken bunun dışında davranışlarda bulunanlar ise yerilmiştir. Bu anlam-

28 Bakara, 2/103.

29 Âl-i İmrân, 3/102.

30 Hucurât, 49/1.

31 Hucurât, 49/13.

32 Akdoğan, a.g.e, s. 304-305

da Hz. Peygamber'in sözleri ve uygulamaları, insanların zihin ve düşünce dünyalarının oluşması, şekillenmesi ve hayata yansması açısından anlamlı bir öğreti ve model oluşturmaktadır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in şu ifadeleri dikkat çekicidir: "Nerede olursan ol Allah'a karşı gelmekten sakın; yaptığın kötülüğün arkasından bir iyilik yap ki bu onu yok etsin. İnsanlara karşı güzel ahlakın gereğine göre davran"³³; "Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir"³⁴; "İnsanların Peygamberlerden öğrenebildikleri sözlerden biri de, 'utanmadıktan sonra dilediğini yap' sözüdür"³⁵; "Hiçbiriniz kendisi için istediğini (mü'min) kardeşi için istemedikçe (gerçek) iman etmiş olamaz"³⁶; "(Mümin) kardeşinle münakaşa etme, onun hoşuna gitmeyecek şakalar yapma ve ona yerine getirmeyeceğin bir söz verme."³⁷ Yukarıda ifade edilen hadislerle ve bunların çağrıştırdığı anlamlara bugünden bakıldığında, saygı anlamında manidar düşünceler ve ahlaki öğretiler içerdiği görülmektedir. Ahlaki öğretiler, insana her zaman gerekli olan öğütlerdir. İnsan hangi zamanda, hangi mekânda ve hangi şartlarda bulunursa bulunsun, saygı anlamında tutum ve davranışları hem göstermek hem de saygı duyulmak istemektedir. Bu tutum ve davranışlar insanlar arasında, insan onuru ve vakarı çerçevesinde yaşamayı beraberinde getirmektedir. Zira bu öğütler, sosyal hayata anlam katan ve yön veren tavsiyelerdir. Daha önce de belirttiğimiz üzere, insan, saygı çerçevesinde bir hayat yaşadığında hayatı anlamlı hâle gelmekte ve sosyal yapı dejenere olmaksızın gelişerek devam etmektedir. İnsanların bazılarının horlandığı, dışlandığı ve aşağılandığı sosyal ortamlarda insanlar huzur ve mutluluğu yakalayamamaktadırlar. Böyle bir ortamda bazı insanlar doğal ya da zorunlu saygıya layık görülürlerken, bazı insanlar ahlak dışı tutum ve davranışlarla karşılaşmaktadırlar. Bu da sosyal hayata olumsuz olarak yansımaktadır.

İnsanların birbirine saygı duyduğu sosyal ortamlar ise her yönden yaşamaya değer bulunmaktadır. Zira böyle ortamlarda insanların makam, servet ve sosyal statülerinden ziyade insanlıkları ön plana çıkmaktadır. İnsanlığın ön plana çıktığı sosyal yapıda da insan, varlığının farkına varmakta ve kendisini, yaşadığı toplumun bir bireyi olarak görmektedir. İnsanın kendisini yaşadığı toplumun bir bireyi olarak görmesi, onda *aidiyet duygusunu* geliştirmekte ve *biz duygusu* çerçevesinde tutum ve davranışlarda bulunmasına sebep olmaktadır. Farklı bir şekilde algılanmak ya da böyle bir hisse kapılmak, insanı huzursuz etmekte ve yaşadığı toplumla bağlarını zayıflatmasına ve ilerleyen süreçte de koparmasına neden olmaktadır. Onun içindir ki insan ve toplum

33 Tirmizî, Birr, 55.

34 Tirmizî, Birr, 15; Ebû Dâvûd, Edeb, 66.

35 Buhârî, Enbiyâ, 54; Ebû Dâvûd, Edeb, 6.

36 Buhârî, İmân, 7; Müslim, İmân, 71.

37 Tirmizî, Birr, 58.

bireyleri arasında karşılıklı bir ilişki ve bağ vardır. Dolayısıyla bu bağın güçlendirilerek sürdürülmesi gerekmektedir. İşte Hz. Peygamber'in ifade ettiği ahlaki öğütler, toplum bireyleri arasında yakınlaşmaya ve kaynaşmaya imkân sağlamaktadır. Bu öğütler, aynı zamanda toplumun *manevi dinamikleri* olarak hayatın anlamlı hâle gelmesini temin etmektedir. Sosyal bağları güçlü olan insanlar maddi anlamda yoksunluğa ve yoksulluğa düşseler de yıkılmamakta ve dağılmamaktadırlar. Bu anlamda Hz. Peygamber'in hadisleri toplumu dinamik tutan tavsiyeler olarak hayatı anlamlı ve güçlü hâle getirmekte ve dinamizm sağlamaktadır. Kardeşlik duygu, düşünce, tutum ve davranışları da ancak bu şekilde gelişmekte ve hayata yansımaktadır.

İslam kardeşliğinin oluşması, gelişmesi ve sürdürülebilmesi için Müslümanlar arasında imana dayalı sevgi, saygı ve kardeşlik bağlarının güçlendirilmesi gerekmektedir. İman kardeşliği inancı üzerine kurulacak kardeşlik duygu, düşünce, tutum ve davranışları beklentisiz bir anlam içermektedir. Böyle bir *kardeşlik, almadan çok vermeyi, sevilmeden çok sevmeyi, saygı beklemeden çok saygı duymayı, bencillik yerine diğerkâm davranmayı beraberinde getirmektedir*. Bu anlayış, insanları daha samimi ve içten gelen bir duyguyla birbirlerine yakınlaştırmakta ve dostça bir tutum takınmalarına imkân sağlamaktadır. Buna karşılık, beklentiler üzerine kurulan bir ilişki, beklentilere bağlı olarak gelişmekte ve değişmektedir. Ancak bu tür yakınlaşmalar beklentilere bağlı olarak artmakta ya da azalmaktadır. Böyle bir yakınlık ve bu bağlamda oluşan kardeşlik, yüzeysel bir anlam ve boyuta sahip olmaktadır. Arkadaşlık ve kardeşliğin sağlam bir temele dayanabilmesi için her şeyden önce manevi bir anlam taşıması ve böyle bir değere bağlı olması gerekmektedir. Hayatın devam eden sürecinde bazı aksaklıklar olsa da bu kardeşlik, zedelenmek-sizin devamlılık göstermektedir. Bunu sağlayacak en önemli değer unsurlarından birisi belki de en önemlisi iman üzerine oluşturulan İslam kardeşliği olarak tanımlanabilir.

Manevi değerler üzerine kurulan kardeşlik tutum ve davranışları, insanları dostluğa götürmekte ve onların biz duygusu çerçevesinde samimi bir hayat yaşamalarını sağlamaktadır. Müslümanlar arasında olması gereken kardeşlik türü de bu şekilde idealize edilmektedir. Bunun en temel öğretileri Kur'an ve Sünnete ifadesini ve anlamını bulmakta ve bizzat Hz. Peygamber tarafından da örnekliliği sunulmaktadır. Bu bağlamda Müslümanların kendi aralarında sevgi ve saygı çerçevesinde kardeş olmaları, mutluluklarını ve kederlerini paylaşmaları, kardeşlerini kendilerine tercih etmeleri ve hayatı paylaşmaya yönelik bir tutum içerisinde olmaları beklenen bir durumdur. Böyle davranıldığında hayat daha anlamlı, zevkli ve katlanılabilir bir anlam taşımaktadır. Özellikle sorunların çığ gibi büyüdüğü sosyal ortamlarda bu kardeşliğe her zamankinden daha fazla ihtiyaç vardır. Sorunların ve mutlulukların paylaşıldığı sosyal ortamlarda, hayat her yönden yaşanmaya değerdir. Müslümanların da bu inanç ve düşüncelerle hareket etmeleri kendi aralarındaki samimiyeti ve kardeşliği arttıracak ve dostluğu pekiştirecektir.

Müslümanlar diğer dinden ve kültürden olan insanlara karşı da insan hakları ve hukukun üstünlüğü çerçevesinde ahlaki davranmak durumundadırlar. Zira her şeyden önce insana insan olduğundan dolayı saygı duymak ve değer vermek gerekmektedir. Ayrıca Müslümanlık değerleri *yaratılmışı yaratanından dolayı sevmeyi* öğütlemektedir. Dolayısıyla bizim dinimizden olmasa da son tahlilde onlar da Allah'ın yarattığı insanlardır. Bu duygu ve düşüncelerle hareket etmek, onların Müslümanlara bakışı üzerinde de olumlu etki meydana getirebilir. Ama bir Müslüman, bu düşünceden daha önce ahlaki değerleri temele alan bir anlayışla hareket etmekle mükelleftir.

BAŞKAN - Ali Bey'e çok teşekkür ediyoruz, vakti harika kullandı. Diğer hocalarımız da buna riayet ederse, bizden sonraki oturuma zamanında başlama imkânını elde ederiz.

Çok teşekkür ediyoruz Hocam, ağzınıza sağlık.

Evet, bu sevgi ve saygı kavramlarını tabii çok söylüyoruz ama onları kazanma, nasıl kazanacağımız konusu da ayrı bir sorun.

Evet, şimdi ikinci konuşmacımız Dicle Üniversitesinden Doç. Dr. Nurettin Turgay Bey.

Hocam söz sizin, buyurun.